

Dr. ERDŐ JÁNOS

A TEKINTÉLY FORRÁSA A VALLÁSBAN

Jézus utolsó jeruzsálemi útja alkalmával felkereste a templomot és kiűzte onnan a kereskedőket és üzérkedőket. Cselekedetét azzal indokolta, hogy a templom az imádság háza és nem tűrheti, hogy azt a „rablók barlangjává tegyék“ (Mt 21, 23—27; Mk 11, 27—33; Lk 20, 1—8). Mivel a templom felügyelete és legfőbb intézkedési joga a nagytanácsot illette, ennek képviselői — főpapok, írástudók, vének — felelősségre vonták Jézust a templom ügyeibe való beavatkozás miatt: „Milyen hatalommal — tekintéllyel — cselekszed ezeket“ — kérdezték tőle, — „és ki adta neked a hatalmat — a tekintélyt — arra, hogy ilyeneket tegyél“¹ (Mk 11, 28).

1. A tekintély minden időben az emberi élet alapvető kérdése volt. A gondolkodás és a cselekedet körében, az egyéni és a társadalmi élet megnyilvánulásaiban mindenütt találkozunk vele. Szükségünk van rá, mert e nélkül az élet elviselhetetlen káosz lenne. A tekintélyben kifejezést nyer a lelki méltóság, szellemi súly, a különböző értékek — vallási, erkölcsi, tudományos, művészeti — elismerése. Tartalmából következik, hogy állandóan ösztönöz, kötelez, parancsol és kényszerít, az ember életét vezeti, alakítja, személyes döntés elé állítja és cselekvésre indítja. Az ember azzal a hittel bizza magát a tekintélyre, hogy az céljához — önmegvalósításához és az élet teljesebbé tételéhez — vezet.

A tekintélynek engedelmisséggel tartozunk; ez akkor válik ható erővé, ha lélekből, belső helyeslésből és elfogadásból jön. Ha pusztán külső kényszer eredménye, akkor csak addig áll fenn, amíg a kényszerítő hatalom létezik. Ha a tekintélyben bízunk, irányítását sohasem érezzük kényszernek, mert értékét elismerjük, tiszteljük és magunkévá tesszük, lelkiismeretünk pedig hozzá igazodik.

Sokféle tekintély létezik: tekintélye lehet minden értékhordozó személynek, közösségnek, viszonynak és véglegességi értékeknek. Bármennyire különbözzenek is ezek egymástól, abban megegyeznek, hogy az ember és a közösség javát akarják. A tekintély nem lehet más, csak eszköz, s mint ilyen alá van rendelve az embernek.²

2. A kereszténység a tiszta tekintély-vallás típusát mutatja. Hiteleit csálhatatlannak tekinti és értékrendjét kötelezően írja elő hívei számára. A tekintély forrása a kereszténység sokat vitatott problémája volt és az ma is.

A Jézus korabeli zsidó vallás legfőbb tekintélye az ószövetségi kánonnak „Törvény“ és „Proféták“ néven ismert része volt, melyet gyakorta csak Törvénynek — Torának neveztek. Az Ószövetségről azt tartották, hogy Jáhvének választott népéhez intézett kijelentését tartalmazza, minden szava és betűje isteni eredetű, s mint ilyen tisztelték.³

Jézus a „Törvény“ és „Proféták“ tekintélye alatt nőtt fel, tanításában azokra mint alapvető tekintélyre hivatkozott. Az írástudó kérdésére, hogy melyik az első minden parancsolatok között, Jézus a törvény sza-

vaival felelt. A gazdag ifjút, aki az örökéletet kereste, a törvény parancsolatainak megtartására utasította. A kereskedőket is a törvény szavaival üzte ki a templomból. Egész működésében a törvény betöltését célozta.

Jézus tekintélytanának lényegét a Hegyi beszédben így foglalja össze: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a Törvényt vagy a Próféták tanítását. Nem azért jöttem, hogy azokat érvénytelenné tegyem, hanem, hogy betöltssem... Mert mondom nektek, ha a ti igazságotok messze felül nem múlja az írástudókét, akkor semmiképpen sem mentek be a mennyek országába“ (Mt 5, 17—18, 20). Jézus a törvény pusztá betűszerinti teljesítését nem tartja elegendőnek, hanem a betöltésén kívül még többet kíván mint az írástudók és farizeusok: Ő a törvény szellemének és nem betűjének betöltését akarta. A léleknek jóságát és nemességét ítéli olyannak, amely a törvényt méltóképpen betöltheti. A belső ember jósága egyenlő a törvény betöltésével, mely nélkül Istennek tetsző életet nem tud elképzelni. A külső cselekedetek jósága helyett a lélek jóságát kívánta, a látszat helyett pedig a belső lényegét és valóságot.

A prófétákkal együtt a törvény erkölcsi követelményeit emelte ki és ennek rendelte alá a vallásos életet. A törvény teljesítésében mindig az erkölcsi értéket és nem a pusztá engedelmeskedést és az általa elérhető jutalmat nézte. Elismerte, hogy a törvény által megkívánt cselekedetek mindenikében van jó és helyes, de van olyan is, amely már nem felel meg Istenországa és az evangélium követelményeinek. Meggyőződése volt, hogy a régi törvényt lehetetlenség minden pontjában elfogadnia, ha csak nem akarja feláldozni az Istennel való közvetlen kapcsolatát és lelkének nyugalomát. Éppen ezért szabadon bírálta a törvényt és a hagyományokat, elítélte és elégtelennek tartotta az írástudók és farizeusok betűtisztelét a törvény magyarázatában, a hagyományokhoz való ragaszkodását és partikularizmusát.

A Hegyi beszédben egész sorozatát találjuk azoknak a példának, melyekben Jézus a törvény egyes parancsolatait, azoknak hagyományos értelmezését elégtelennek tartja. „Hallottátok, hogy megmondatott... Én pedig azt mondom nektek“ — így vezeti be a törvény bírálatát és az ő új törvény-értelmezését. A törvény legélesebb bírálatát a bőjttel kapcsolatban fejtette ki. Eszerint a régi törvény parancsolatait nem lehet összhangba hozni az evangélium örömteljes világával, a szellem vallásával: „Senki sem varr foltot új posztóból régi ruhára... és senki se tölt új bort régi tömlőbe“ (Mk 2, 21—22). Az új eszerint minden esetben veszélyezteti a régét.⁴

Jézus az evangélium követőit felszabadította a „Törvény“ és „Próféták“ tekintélye alól és Istent állítja a legfőbb tekintélynek. Azért kívánja, hogy legyünk tökéletesek, mint a mi mennyei Atyánk tökéletes; nevezhetjük ezt az Istenhez való erkölcsi hasonlóságnak. Így válik érthetővé Jézus tanítása, hogy ő nem a külső cselekedetet nézi, hanem mindig a lelkületet vizsgálja, hogy az hasonló-e erkölcsileg Istenhez. Ő a vallást a szertartások helyett a lélek vallásává akarta tenni, az emberi lelket tekintette templomnak, melyben Isten nem áldozatot, hanem irgalmasságot és szeretetet kíván (Mt 9, 14; 12, 7). Áldozattal, bőjtöléssel, jótékonykodással nem lehet Isten előtt érdemeket szerezni. Az embertől teljes szeretetet, alázatosságot és őszinteséget kért Isten iránt. Istennek

az az igazi szolgálja, aki cselekszi az ő mennyei Atyja akaratát, és magát mégis haszontalan szolgának tartja, mert csak azt cselekedte, ami kötelessége volt (Lk 17, 10). Jézus a tekintély legfőbb forrásául Istent tartotta, azért kell őt szeretni, neki engedelmeskedni és akaratát cselekedni.

3. Jézus tekintélytanát Pál apostol fejlesztette tovább. Pál a farizeizmusból jött (ApCsel 23, 6; 26, 5) és buzgó híve volt a törvénynek, annak isteni ihletettségét elismerte, azt Izrael gyámjának és nevelőjének tartotta (Róm 7, 12). Megtérése után szakított a törvénnyel és gondolkodásának középpontjába a bűn, kegyelem, az Istennel való megbékélés és Jézus személye került. Állásfoglalását azzal indokolta, hogy Mózes törvénye megismertette ugyan az emberrel Isten akaratát, de nem adott belső erőt annak teljesítésére. Miután eljött Krisztus, halálával eltörölte a bűnt és kiváltott a törvény szolgaságából; nincs többé szükség a törvényre (Róm 5, 12—21; 6, 6—8).

Jézus a törvény végét jelenti (Róm 10, 4). Az ember többé nem a cselekedetek törvénye által igazul meg, hanem a keresztre feszített és feltámadott Krisztusban való hit által (Gal 2, 16). Ahhoz, hogy valaki Krisztus követője lehessen, ezentúl nem kell többé zsidóvá lennie, megtartania a törvényt és az ezzel kapcsolatos aprólékos rituális előírásokat. A törvénnyel való szakítás következménye Pál apostol üldöztetései és fogsága a zsidók és zsidókeresztények részéről. Pál apostolt jogosan nevezhette Nietzsche a „törvény lerombolójának”.⁵

4. Pál apostol után az ősegyház a tekintély valóságos hierarchiáját alkotta meg a Biblia, egyház, hagyomány és zsinat keretében.

A kereszténység az első négy évszázad alatt készen kapta a teljes Ószövetséget a judaizmusból.⁶ Az Ószövetséghez hasonlóan inspiráltnak tartották az újszövetségi könyveket is, az evangéliumokat és az apostoli leveleket. Az Újszövetséget úgy fogták fel és magyarázták, mint az Ószövetség beteljesülését, Jézus munkáját pedig a történeti kontinuitás biztosítékának és a folyamatos üdvtörténet befejezésének fogták fel.

A két szövetség ihletettsége és tekintélye között eleinte nem tettek különbséget, később azonban a Jézus személye iránti tisztelet az Újszövetség tekintélyének kiemeléséhez vezetett. A 4. század végén a keresztény egyház már birtokában volt a teljes Bibliának.⁷ A keresztények szerint a szentkönyv szerzője maga Isten, aki a keresztény vallás igazságait a Szentírásban közölte természetfeletti módon. A Biblia tehát „Isten igéje”, a maga egészében és minden szavában isteni eredetű. Az ember, mint a kijelentés írásbafoglalója, csak másodlagos szerző lehet.

A Biblia isteni eredetéből következett, hogy tanítását tévedhetetlennek, a keresztény vallás kizárólagos forrásának, a keresztény ember hite és cselekedete legfőbb szabályozójának tartották, melyet egyedül az egyház hivatott értelmezni. A Biblia helyet kapott az istentiszteletben, az egyház és a zsinatok forrásául szolgált a dogmák és hitvallások alkotásánál.

A Biblia tekintélye isteni eredete mellett elsősorban abban állott, hogy Isten teljes kijelentését, az abban foglalt igazságokat és tanokat közvetítette a keresztény egyház felé.

A középkorban a Biblia tekintélye egy vakbuzgó tiszteletet váltott ki, mely valóságos bibliamádássá fajult. Dávid Ferenc is hivatkozik erre a jelenségre, mint a reformáció egyik okára: „De még az evangéliumnak is, amelynek hinni kell minden keresztény embernek, nagyobb tisztos-

séget tett, hogy nem mint Krisztus parancsolta, mert hogy már erősítvén azt, gyertyát és szövétnekeket gyújtatott neki, jó szagú füstöt csináltatott, a könyvet megcsókoltatta, azon esketett, mint egy Isten nevéen, azt süveget levetve imádtatta minden népekkel“.⁸

5. A középkori kereszténység a Szentírás helyébe az egyház tekintélyét tette.

Jézus nem gondolt egyházalapításra, ő Istenországát tanította. Követői mégis a keresztény hit alapján, a 2. század végére egyházzá alakultak. A 313. évi milánói ediktum nyomán, — mely engedélyezte a keresztény vallás szabad gyakorlatát —, és Nagy Teodozius császár 380. évi rendelete — mely kötelezővé tette a keresztény vallást a birodalom egész lakossága számára —, az üldözött kereszténységből államvallás és uralkodó egyház lett.

Az egyház tekintélyének teológiai igazolását az egyházatyák szolgáltatták. Irenaeus már azt tanította, hogy „ahol az egyház, ott van az Isten lelke, és ahol az Isten lelke, ott van az egyház és minden kegyelmi ajándéka“.⁹ Hasonlóképpen gondolkodott Ignatius is: „ahol Jézus Krisztus, ott van a katolikus egyház“.¹⁰ Augustinus szerint Krisztus az egyház feje, és az egyház Krisztus titokzatos teste, a „Civitas Dei“ hordozója. Az egyház Krisztus kegyelmének közvetítője és törvényének végrehajtója, a kijelentés forrásának hivatott magyarázója, az igazság őre, egyszerűen: a keresztény vallás egyedüli megtestesítője és csalhatatlan értelmezője. „Nem hinnék az evangéliumban, ha a katolikus egyház tekintélye nem kényszerítene rá“ — jelentette ki Augustinus.¹¹ A középkori kereszténység az egyháznak végső tekintélyt tulajdonított tanítói, üdvözítói és kormányzói téren egyaránt.

Az egyház tekintélyének teológiai alapja az, hogy hatalmát Isten akaratából bírja. Maga Isten az, aki az egyházban és az egyház által uralkodik: az egyház uralma ennél fogva teokrácia. Az egyház kizárólagos, egyedül üdvözítő intézmény, rajta kívül nincs üdvösség: „Extra ecclesiam nulla salus“. Tekintélye határozta meg a vallás hittételeit és hitvallását.

6. Az egyház tekintélye átszállott a papságra is. A legrégebbi keresztény gyülekezetekben minden tagnak teljes önállósága és szabadsága volt vallási téren, mindenben egyenlő jogokat és méltóságot élvezett. Később váltak ki a tanítók, akik mellé sorakoztak a presbiterek. Ezeknek köréből választották az „episkopusokat“ — püspököket — és diakonusokat, akik gondoskodtak az istentiszteletről és kezelték a gyülekezet közös vagyonát. Idővel a püspökök döntő szerephez jutnak a keresztény élet és egyház irányításában. Ők lesznek a gyülekezetek vezetői, később az apostoli hatalom örökösének, a hagyomány őrizőinek tekintik. Az egyházon belül kialakult a püspökség intézménye; a püspöki hatalomról pedig azt tartották, hogy Jézus akaratából működik. A 3. századtól az egyház és püspökség azonosságát vitatják, majd a püspököket az apostoli hatalom örökösének, a hagyomány őrizőinek tekintik. Az egyház létezésének ők lesznek a feltételei. Az üdvöt csak ők közölhetik.¹² Az egyetemes papság eszméjét felváltotta a karizmatikus közvetítő papság, melyet a presbiterek és püspökök képviseltek. A papság a hívekkel szemben külön renddé vált és az isteni jogok gyakorlására vonatkozó kiváltságot is megszerezte.

Az egyház korlátlan tekintélye a nyugati kereszténység körében

a római püspökben testesült meg, aki a megkülönböztető „pápa“ címet vette fel, mely hivatalosan a toledói zsinaton¹³ jelenik meg először.

Az egyház tévedhetetlensége átszáll a püspökökre is, akik azonban csak mint püspöki testület tévedhetetlenek, midőn a pápa vezetése alatt egyetemes zsinaton vesznek részt.

A középkori katolikus kereszténység szerint az egyház legfőbb tekintélyét a pápa testesíti meg. Ő Krisztus földi helytartója, aki funkcióját Péter utódként gyakorolja. Felette áll nemcsak a Bibliának, hanem a hagyománynak és a zsinatnak is. Mint Krisztus földi helytartója, egyedül Istennek felelős. Ez a felfogás már a középkorban a csalhatatlanság gondolatához vezetett, melyet a vatikáni zsinat 1870-ben mint dogmát hirdetett ki. Eszerint a pápa tévedéstől mentes, amikor „ex cathedra“ szól, vagyis amikor egy hitbeli vagy erkölcsi tételt az egész egyházza kötelezőleg kimond. A pápa ilyen értelmű tanítása csalhatatlan, megállapításai pedig változtathatatlanok.

7. A katolikus és ortodox kereszténység az egyház mellé helyezi a hagyománynak mint hitforrásnak a tekintélyét. Alapja azok a kötelező érvényű, Istentől szóbeli közlés útján kijelentett törvények, hitszabályok és rendelkezések, melyek az egyházban fennmaradtak és továbbadtak. A hagyomány független a Szentírástól, de vele együtt a kijelentés egyenlő rangú forrása. Ebből következett, hogy a katolikus és ortodox egyházak a dogmák, hitvallások és szertartások megállapításánál a Biblia mellett a hagyományokra támaszkodnak. A hagyományokat az egyház tanítása őrzi és értelmezi.

A reformáció elvetette a hagyományokat, az ortodox protestáns teológia azonban figyelembe veszi az első keresztény századok hagyományait.

8. A zsinat, mint a keresztény egyház törvényhozási és felső bírósági intézménye vált tekintély-forrássá. Eredete visszanyúlik a 2. századba, amikor a nagy városi gyülekezetek küldöttei — püspökei — időnként gyűlést tartottak és az egyház egységének s a hitelvek védelmében közös határozatokat hoztak. Ezeket az alkalmi gyűléseket a 3. századtól rendszeresítették; így fejlődött ki a zsinat és lett az egyházi szervezet lényeges része.

Eleinte a zsinaton részt vettek a püspökökön kívül a presbiterek és diakonusok, valamint világiak is, de a szavazás joga a 4. századtól a püspökök kezében volt.

A püspökök kezdetben úgy jelentek meg a zsinaton, mint a gyülekezet képviselői, később mint törvényhozók és bírók.

Az egyetemes vagy közzsínat eszméjét Nagy Konstantin császár alkotta meg, midőn 325-ben Niceában összehívta az első egyetemes zsinatot. A 6. századtól a közzsínatok határozatainak abszolút tekintélye végleges elismerést nyert.

A nyugati keresztény egyházban, amióta a primátust elismerték, a zsinatokat a pápák hívták össze. A pizai, konstanzi és bázeli reformáló zsinatok¹⁴ az egyetemes zsinat tekintélyét a pápáé fölé helyezték. De az 1512-ben tartott 5. lateráni zsinat már elvetette azt a tételt, hogy a pápa alatta áll a közzsínatnak. A tridentí zsinat pedig lemondott a maga tekintélyéről a végzéseit megerősítő és végrehajtó pápai hatalom javára. Az 1870. évi vatikáni zsinat a pápai csalatközhatatlanság dogmájával a pápa tekintélyét végleg a zsinat fölé emelte.

A zsinát tekintélye abból a felfogásból származott, hogy a zsinatot alkotó püspökök a Szentlélek sugallata szerint tanácskoznak és hozzák a döntéseiket. Ebből következett, hogy már a 4. századtól kialakult az az álláspont, hogy az egyetemes zsinatoknak a hitre és erkölcsre vonatkozó határozatai, a püspökökkel közölt Szentlélek erejénél fogva, csalhatatlannak és örök érvényűek.

9. A 16. század vallási és társadalmi valóságából kibontakozott reformáció a Biblia alapján azért küzdött: hogy a vallásos világgépet a középkorinál emberibbé és ésszerűbbé tegye, az egyházi megújodást és az evangéliumi vallásosság felelevenítését elősegítse. A reformátorok felfogása a Bibliáról eleinte tartózkodó és bíráló volt. Később a római egyháznak és a hitújítás radikális ágának támadásaival szemben csak a Biblia alapján vélték lehetségesnek a reformáció védelmét. A Szentírás teljes ihletettséget állították fel az egyház és a pápa csalhatatlan tekintélyével szemben. Jelszavuk lett, hogy „a Biblia, csupán a Biblia a reformált egyházak vallása“. Luther Márton a wormszi birodalmi gyűlésen így nyilatkozott: „Ha csak a Szentírás bizonyosságával... meg nem győznek..., semmit vissza nem vonhatok“. Melancthon pedig azt tanította, hogy „nincs hatalom, sem tekintély, amely többet érne mint az Isten igéje.“ Közismert volt az a megállapítás, hogy a Bibliával kezében minden protestáns egy-egy pápa lett.

A reformáció bibliaközpontisága határozta meg a továbbiakban a protestantizmus életszemléletét és teológiáját. A Szentírást „Isten igéjének“ tartották, mely nemcsak forrása, hanem a kijelentés tényleges hiteles szövege, Isten diktálta végleges formában egyszer s mindenkorra. A Biblia Isten tökéletes akarát tartalmazza; a próféták és apostolok írásai mind tökéletesek, fogyatkozás nélküliek. Éppen azért nem szabad ahhoz semmit adni, sem pedig abból elvenni, úgy kell megtartani, mint a hit és vallás egyedüli objektív hitforrását, melyhez képest minden más csak szubjektív értékkel bíró tényezőként jöhet számításba. Hagyományra nincs szükség, mivel a Szentírásban minden benne van, ami az üdvösséghez szükséges. Ami a Bibliából nem igazolható, tévelygés és elvetendő. A Biblia csalhatatlanságát és abszolút tekintélyét érvényesítették nemcsak a vallás és erkölcs, hanem a tudomány és történelem kérdéseiben is.

A reformátorok anyanyelven kívánták a Szentírást mindenkinek kezébe adni, hogy azt olvassák és megérthessék. Ebből a törekvésből bontakozott ki Európaszerte az a bibliafordítási mozgalom, mely a könyvnyomtatás segítségével lehetővé tette, hogy a Biblia a nagy néptömegek könyve és a bibliaolvasás a keresztények mindennapi kötelessége legyen. A reformáció bibliafordítási programját summázta Károlyi Gáspár a Vizsolyi Biblia előszavában: „De mivelhogy e világ nem akarja, hogy az Istennek szent könyvei közönséges [anyanyelv] nyelven legyenek és azt mindenek olvashassák, azért erről is szólnunk kell. Azt mondják pedig, hogy nemcsak akarja Isten, hogy a papok olvassák a szent írást és a község azoknak szájokból hallja, hanem azt is akarja, hogy az Ó- és Újtestamentum könyvei minden nemzetségnek nyelvén legyenek és azokat olvassák, hánnyák, vessék mindenek, szegények, gazdagok, kicsinyek, nagyok, férfiak és asszonyi állatok, mert az Isten egyaránt minden rendbéli embereket akar idvözíteni... Igen vaknak kell annak lenni, aki ezt által nem látja, miért fosztják meg a rómaiak a községet a

Bibliának olvasásától. Mert hogy az ők tudományoknak hamissága meg ne esmértesse a községtől és hogy mindent szabadon szerezhessenek, végezessenek és azt a községnek nyakába vethessék minden próbálás nélkül, ezt az okosságot találták, hogy ne legyen szabad a Bibliát közönséges nyelvre fordítani és a községnek olvasni. Soha azért a fejedelmek nagyobb jót nem cselekedhetnek a községgel, mint ha őket a nagy lelki rabságból kiszabadítva, az Istennek ígését a Próféták, Apostolok írásából prédikálhatják és nem csak prédikáltatják, hanem arra is gondoljuk lésszen, hogy az Istennek könyve közönséges nyelven legyen, mindeknek kezekben forogjon és mindenektől olvastassék.¹⁵

Az ortodox protestantizmus bibliatisztelete vezetett a 17. században az ún. verbalis inspiratio tanához, mely szerint a Biblia teljes egészében Isten diktátuma, nemcsak az igazságok és eszmék, hanem a betűk, szavak és írásjelek is mind az isteni ihletés eredményei. Az írók — proféták és apostolok — csupán a Szentlélek írnokei voltak. Ezt a felfogást a fundamentalisták kivételével később a protestánsok többsége elutasította magától. A Biblia szövegkritikai ismerete alapján elismerik a Biblia tévedhetőségét a lényegtelen, a hitet és erkölcsöt nem érintő dolgokban.

A reformáció és a protestantizmus nem a tekintély elvetője, hanem annak csupán megváltoztatója lett. Megtartotta a külső tekintély elvét, de a forrását megváltoztatta azzal, hogy az egyház és pápa helyett a Bibliát ismerte el a vallás egyedüli tekintélyforrásának. A protestantizmus számára a Szentírás lett az első és legfontosabb történelmi és teológiai tekintély.

10. Az unitárius reformáció a Biblia alapján akarta Jézus vallását és az őskeresztény egyházat helyreállítani. A Szentírás sugalmazottságának tanát elfogadta, de a humanista filológia segítségével a Bibliát szövegkritikai vizsgálódásnak vetette alá és csak az igazolt helyeket tekintette elfogadhatóknak. Közismert Dávid Ferenc biblicizmusa. A hagyományos felfogással szemben azt tanította, hogy a Biblia könyvei egymástól értékben különböznek. Az Újszövetség értékprioritását hirdette az Ószövetséggel szemben. Az Ó- és Újszövetség közötti értékkülönbséget a törvény és az evangélium ellentétével szemléltette kifejező módon.¹⁶

A Biblia szövegének értelmezésénél függetlenítette magát az egyháztól, hagyományoktól és zsinatok végzéseitől, mivel ezek mind tévedhetnek. A protestánsok betűszerinti és allegorikus magyarázatával szemben a Szentírást egyszerűen és racionálisan értelmezte, hogy még egy „tudatlan, egyszerű ember“ is képes legyen azt megérteni. Hitte, hogy nincs olyan keresztény, akinek Isten annyi lelket ne adna, hogy a Szentírásból meg ne érthetné, mi szükséges az üdvösségre, csak a Szentírást meg ne vesse, mert igaz a Krisztus ígérete: „Keressetek és találtok, zörgessetek és megnyitvatik néktek.“¹⁷ Ezekben a megállapításokban már benne van a Bibliának mint emberi munkának a gondolata.

Dávid Ferenc sarkalatos hittétele volt, hogy „az egész Szentírás az egy Istenről tanúskodik“,¹⁸ és hogy „nincs az egész Szentírásban világosabb és nyilvánvalóbb tudomány, mint az egy Istenről szóló tudomány“. ¹⁹ „Akik ezt az igazságot, hogy Isten egy, tagadják, a Szentírás alapját és értelmét próbálják kiszagatni és a Szentírás bizonyosságait a maguk öszinte igaz értelmétől elcsavarják.“²⁰

Az unitáriusok jelszava lett, hogy azon kívül, amit a Biblia kifejezetten tanít, semmit sem kell elfogadni. A hitvitákon azt kérték, hogy az egyes hittételeket csak „Isten világos igéivel“ és a „Szentírás kifejezéseivel“ lehessen bizonyítani. Az unitárius reformáció bibliatanát Enyedi György fejlesztette tovább. Szentábrahámi Mihály hittanában kiemelte, hogy a Biblia a hitviták szabályozója és bírója.

Az unitárius kereszténység megtartotta a Bibliát mint teológiai alapot és a vallásos élet tápláló forrását; tiszteli és nagyra értékeli a vallás-erkölcsi igazságoknak ezt a páratlan emberi munkáját, Jézus életének és tanításának történeti tanúbizonyságát.

11. A külső tekintély bármilyen forrásból származott is, megkötötte az Istenországa igazságait keresők szellemét és igazolta a kényszer alkalmazásának jogosultságát a vallásban. Mindenekelőtt az emberektől engedelmességet kívánt és csak másodsorban vallásosságot. A hitet nem mint lelki élményt, hanem mint a dogmák, hitvallások és egyházi hatalom elfogadását fogta fel. Jézus követése helyett Krisztus imádsát követelte, ettől téve függővé az egyháztagságot és üdvözülést. Így alakult át a kereszténység dogmatikus tekintély-vallássá és egyházzá, melynek logikus eredménye volt a lelkiismeret- és vallásszabadság korlátozása. A tekintély egyháza kötelességének érezte, hogy az általa „igaznak“ nyilvánított vallást rákényszerítse az emberekre, annak bírálóit, ill. tagadóit pedig mint eretnekeket üldözze és büntesse.

A kultúra világában is a tudomány haladása azért valósult meg, mivel a tudósok a külső tekintély helyett a tapasztalatot és az értelmet fogadták el mint megismerésre vezető módszert. A vallás embere is méltánytalannak tartotta a külső tekintély uralmát és minden időben küzdött ellene, és súlyos áldozatok árán bár, de kiharcolta egyéniségének és szabadságának érvényesítését, ezzel együtt pedig a vallásos élet és teológiai gondolkodás fejlődését.

12. Az unitárius kereszténység felismerte, hogy a vallás nem metafizikai dogmák és hitvallások elfogadásában áll, hanem a léleknek erkölcsi életében megnyilatkozó vallásos magatartásában. Mind a belső megismerés, mind külső kifejezése bennünk és általunk történik. A rajtunk kívül álló dolgok nem lehetnek sem belső élményeinknek, sem külső kifejezéseinknek irányítói és ellenőrzői. Mindkettőnek megvizsgálása és bírálata csak általunk történhetik meg. Az ember a maga képességeivel az egyedüli alkotó és ellenőr is. A tekintély forrása ennél fogva nem rajtunk kívül, hanem bennünk van. Ez minden külső tekintély forrásánál nagyobb és parancsolóbb. Az unitárius kereszténység függetlenítette magát a külső tekintélytől és a belső tekintély alapján áll, melynek forrása az értelem és a lelkiismeret; feltétele, hogy az értelem igazolja és a lelkiismeret helyeselje a vallás tartalmát és annak külső kifejezését. Ez felel meg a vallásos hit lényegének és megegyezik az ember erkölcsi természetével.

13. A belső tekintély első forrása az értelem, „Isten lényegének egy szikrája az emberben“ (Channing), a lélek megismerő képessége, az ember szellemiségének mutatója és felemelkedésének egyik fő tényezője. Az értelem által értjük meg a valóság rendjét, ismerjük fel a jelenségekben rejlő törvényeket és indítjuk meg cselekedeteinket.

Az értelem szellemi tevékenységünk egészét jelölő fogalom, mely magában foglalja „az intuitív gondolkodást, az esztétikai és tudományos

elképzelést, az érzelem magasabb szintjét, valamint a vallási és erkölcsi hitet.²¹

Az Ószövetség az ember boldogulásának egyik eszközét látja az értelemben (Péld. 3, 13).

Jézus vallása megegyezett az értelemmel. Evangéliumában az ész, a gondolkodás mozgató erőt jelent az ember megtérésében, felszabadulásában és kötelességei teljesítésében. Jézus egész működésében arra törekedett, hogy az embereket felszabadítsa a külső tekintély uralma alól és gondolkodásuk szabadságát helyreállítsa. Az evangélium alapján tanítja Pascal, hogy „a gondolkodás teszi az ember nagyságát... nádszál az ember, semmi több, s a természet leggyengébbike, de gondolkodó nádszál... tehát minden méltóságunk a gondolkodásban rejlik. Belőle kell nagyságunk tudatát meríteni, nem a térből és időből, amelyeket nem tudhatunk betölteni. Igyekezzünk hát helyesen gondolkozni: ez az erkölcs alapelve“.²²

14. Az unitarizmusban a reformáció alapelveinek, a szabad vizsgálódásnak logikus történeti kifejlődése valósult meg. Ennek eredménye, hogy a vallás és erkölcs kérdéseiben mindig törekedett az értelmet, logikus gondolkodást érvényre juttatni. A humanizmus és a radikális reformáció teremtette meg azt az intellektuális légkört, melyben az ész, a középkor által fogságba vetett gondolkodás felszabadítása kezdetét vehette.

Dávid Ferenc reformatori munkájában, az unitarizmusban az észnek nagyobb szerep jutott, mint a protestantizmus más irányainál és felekezeteinél. Dávid Ferenc az értelem segítségével vizsgálta a kereszténység hitvallásait és dogmáit, mint olyan kérdéseket, melyek az eddigi elbírálás szerint meghaladják az értelem határait. Teológiai kritizmusában már benne van az értelem tekintélyének közvetett elismerése.

Az unitáriusok minden időben nagy jelentőséget tulajdonítottak az értelemnek. Az 1673. és 1699. évi kolozsvári zsinat megállapította, hogy a keresztény vallás körül támadt vitákban a zsinormérték a Biblia, de bíró a józan ész. Az 1695. évi ádámosi zsinat hasonlóképpen kifejezésre juttatta, hogy Isten megismerését a józan ész által a Bibliából tanulhatjuk meg. Szentábrahám Mihály az értelem kötelességeit a következőkben összegezte: „a hinni- és tennivalókat figyelmes és gondos elmélkedéssel megkülönböztetni, az embert az isteni törvény tiszteletére buzdítani, a törvényt a cselekedetekre alkalmazni, a Szentírást magyarázni, a magyarázat szabályait megállapítani s a törvényes következményeket összefűzni“²³.

Az értelem felszabadulását a külső tekintély uralma alól a felvilágosodás küzdelme hozta meg. A 18. század egész gondolkodását átjárta az észben, a tudásban, az emberiség haladásában való hit. A hagyományos tekintélyek helyére az értelem lépett, s ennek fényénél vizsgálták a múltból kapott ismereteket és igazságokat. A felvilágosodás szelleme kedvezett az unitarizmusnak; tovább erősítette az értelem szerepét a vallásban, kritikai és fejlesztő hatást gyakorolt a teológiai gondolkodásra. A felvilágosodás unitárius közvetítői voltak a 18–19. században a holland, német és angol egyetemeken tanuló akadémiták, a kolozsvári főiskola tanárai és a lelkésze. Filozófiai rendszert nem alkottak, hanem a hittan és erkölcs tanításának egyszerű megalapozására és a felvilágosodás eszméit népszerűsítő prédikációk írására törekedtek. Egyéniségük erejével és munkájuk-

kal azt a szabad szellemet és gondolkodást terjesztették, mely a felvilágosodást annyira jellemzi. A felvilágosodás kiemelkedő képviselői:

Pákei József — kolozsvári főiskola tanára és igazgatója —, az értelmet az ember végső ítélő fórumának tartja. Meggyőződése, hogy a józan ész nem árthat a vallásnak, mert „Istentől kapott hivatása: megvilágosítani a hitnek homályos dolgait“. „Isten azt kívánja tőlünk — hirdeti Pákei József —, hogy gondolkodjunk, vizsgálódjunk s úgy jusjunk el az igazságra“.²⁴

Sylvester György — lelkész és főiskolai tanár —, a józan okosságot Isten természeti kijelentése tolmácsának nevezi. „Minden ami Istenről az emberben van, az okos hit szüleménye. Az okosság és természet egy Istent prédikálnak... Az okosság az istenség földi vicéje“.²⁵

Körmöczy János — tanár, igazgató és püspök —, az értelem kiművelését sürgeti a vallás javára. „Hiszek valamit, mert az értelmekkel, gondolatokkal megegyeztethető és harmónizál. Ellenben nem hiszek valamit, mert értelmekkel, gondolatokkal, okoskodásom módjával ellenkezik.“ Az értelem és a vallás egymásra vannak utalva „A vallás és a józan okosság ugyanazon embernek két szeme, amelyekkel a halandó a boldogság mezejét megpillanthatja“²⁶. A kettő közötti harc elkerülhetetlen, de egyben természetes feltétele a haladásnak. Szükségesnek tartja az értelem és vallás együttműködését a közös cél: „az emberiség formálása“ érdekében.

Márkos György — tanár és lelkész —, az észben a Biblia értelmezésének nélkülözhetetlen eszközét és elbírálóját látja: „Ha olyanok találtak a Szentírásban, melyek a józan okossággal ellenkezni látszanak, azokat vagy úgy kell magyarázni, hogy a józan okossággal megegyezzenek, vagy ha ez nem lehet, bátran azt kell mondani, hogy az olyan könyv, melyben ilyenek találtak, Istentől nem származott“.

Simén Domokos — tanár —, a szabad vizsgálódást a vallás világában az ember jogának és kötelességének minősíti. Még a kijelentésnek is át kell mennie „az ész szentélyén“.

Brassai Sámuel, az unitarizmus nagy tekintélyű apologetája és magyarázója megállapítja, hogy a vallás világában az egyedüli bíró a józan okosság.

Ferencz József — tanár, lelkész és püspök —, az ésszerű vallás tanítója. Meggyőződése, hogy a kijelentésnek meg kell egyeznie Isten méltóságával és a józan okossággal. A „Bibliának csak azon szavai bírnak tekintéllyel, melyek a józan ésszel nem ellenkeznek“. Annak a vallásnak látja jövőjét biztosítva, mely „a legjobb barátságban van a józan ésszel“.²⁷

Az angol és amerikai unitarizmus fejlődése a 19. században szintén az értelem tekintélyének elismerése felé irányult.

Channing E. Vilmos, az amerikai unitarizmus atyja, a keresztény vallást ésszerű vallásnak nevezi, mert észre alapult és feltételezi az ész tekintélyét. „Ha nem volna ésszerű vallás, mondja Channing, szégyelleném azt vallani.“²⁸ Az értelem képesít arra, hogy a kijelentést felfogjuk, higgyük és engedelmessédjünk neki.

Az értelemben találja meg az emberi méltóság alapját, azt a szellemi princípiumot, mely parancsolja az embernek, hogy minden igazságot fogadjon el és minden erényt gyakoroljon, bármennyire ellenkeznek is

érdekeivel. Az értelem fejlesztése emberi létünk célja. „Ha nem lehetnék keresztény anélkül, hogy megszűnjek eszes lény lenni, nem haboznám arra nézve, melyiket válasszam... Egy vallásnak sem szabad feláldoznom azt az észet, amely engem az oktan állatokon felülemel s emberré tesz... A keresztény vallás nem áll harcban az ésszel, hanem egy vele, s azért van adva, hogy annak segítsége és barátja legyen“²⁹

Martineau Jakab, az angol unitarizmus teológiai rendszerének megalakítója az értelmet, a józan egyéni hitéletet tartja a legfontosabb alapelveknek a vallás világában. Az értelem a bennünk lévő istenség bizonyossága; az észben való hit pedig egyet jelent az emberben való hit kifejezésével. A vallástól ésszerűséget kíván. A kijelentés nem mondhat ellent az értelemnek. „Minden vallási kérdést végül is az értelem ítéletének kell alávetni... még a Bibliát is“³⁰. *Martineau* érdeme, hogy az angol unitárius teológia a Biblia helyett az értelmet ismerte el végső vallási tekintélynek.

A jelenkori unitárius teológia felfogását az értelemről *Varga Béla* foglalta össze, figyelembe véve hitelveink 19. századbeli fejlődését. Kategorikus megállapítása, hogy a vallásos hit feltételezi az értelmet, a gondolkodást. A vallás ugyanis mindig az egész embert követeli, s a szellemiség egészére apellál. „Lehetetlen tehát az észet és a gondolkodást kizárni belőle“³¹. Az értelem összekötő kapocs és egyensúly a kereszténység immanens és transzcendens elemei között. „Mert csak a józan ész akadályozhatja meg akár a transzcendens, akár pedig a szubjektív oldalon az emberi szellem méltóságához nem illő kilengéseket“³². Vallásunkat éppen ezért sokan a racionalizmus vallásának tartják. Az unitarizmus a hittételek szempontjából igenis racionalista, állítja *Varga Béla*, mert nem akar elhitélni a maga híveivel semmit, ami az ész és lelkiismeret törvényeivel ellenkezik... „A történelmi unitarizmus célja éppen az volt, ma is az, hogy a későbbi korokból reá aggatott terhektől megtisztítva, az evangélium tiszta, bensőséges szellemét közölje híveivel, ami feltétlenül a vallásosság megerősödésére kell hogy vezessen“³³

15. Az értelemnek mint belső tekintélynek joga és kötelessége, hogy kutassa a kijelentést, vizsgálja a vallásos élményeinket és értékelje a hitelveket, hogy összhangban vannak-e a tudással, s ennek során tisztítsa meg az idő vagy tévedések folytán ráakódott idegen elemektől. Nincs joga azonban elvetni vagy megtagadni a vallás egyetlen olyan hitelvét vagy megállapítását sem azon az alapon, hogy az „észfeletti“ s mint ilyen meghaladja az értelem megismerő képességét. Az értelem feladata, hogy a vallásos hitet annyira ésszerűvé tegye, amennyire csak lehetséges.

Az értelem zavartalan működésének feltétele a szabadság. Az unitárius kereszténység biztosítja az értelem teljes szabadságát. Lehetővé teszi, hogy az ember szabadon használja értelmét a vallás és erkölcs igazságainak keresésében. Az értelem elnyomását vagy megtagadását önmagunk megtagadásának tekinti, mely egyet jelent a bennünk lévő világgosszág kitiltásával. Igaza van *Channingnek*, amikor megállapítja, hogy: „semmit sem tartok nagyobb szentségtörésnek, mint megalázni vagy megtagadni azt a legfőbb tehetséget, amelyet Istentől nyertünk. Ha ezt tennők, erőszakot követnénk el a bennünk lévő istenségen.“³⁴

Az értelem működésének eredménye az ésszerű vallás, melyben ismereteink és tapasztalataink teljessége mindazt igazolja, amit hiszünk.

Az értelem biztosítja, hogy a hit és értelem, a vallás és tudás egymást kiegészítse és együtt munkálkodjék az ember szolgálatában.

16. A belső tekintély második forrása a lelkiismeret, mely öntudánk ítélkezése cselekedeteink és erkölcsi mivoltunk fölött. Lényegében szándékainknak és erkölcsi eszményeinknek önbírálat formájában való összehasonlítása. Megvilágítja előttünk a véglegességi értékeket, és az erkölcsiség követelményeit kötelességek gyanánt állítja elénk. Mindig arra kötelez, ami valóban az ember erkölcsi kötelessége, és amelyet megvalósítandó feladatként állít elénk. A lelkiismeret nemcsak ítél, hanem ösztönöz is, visszatart, rábeszél vagy vádol, jutalmaz vagy büntet. Képessé tesz arra, hogy a jó és a rossz, a helyes és helytelen között levő különbséget megítéljük, tiszteljük ami jó és igaz, vessük meg, ami rossz és aljas.

A lelkiismeret alapja: Isten gondolata és jelenléte bennünk; Martineau szerint Istennek az emberhez intézett kijelentése, aki mint végső tekintély szól hozzánk. A lelkiismeretben elismerjük Isten akaratát mint erkölcsi törvényt és a tőle való függőségünket. Amit a lelkiismeret elfogad, azt tiszteljük és annak engedelmeskedünk, mert abban Isten szól hozzánk.

A lelkiismeret, mint tekintély, önmegvalósításunk és emberi méltóságunk megőrzésének fóruma. Nélküle „elhagyatott, szegény, állati és rövid volna az emberi élet“ (Hobbes), vele pedig kiteljesülő, gazdag, szép élet, mert Isten akaratával áll összhangban.

Minden olyan vallás erkölcsi kérdést, ami a lelkiismeret előtt be nem bizonyítható, elfogadni sem nem kell, sem nem lehet. A vitás kérdések csak lelkiismeret ítélete alapján oldhatók meg.

A lelkiismeret életfeltétele a szabadság. Senkinek sincs joga, sem hatalma erőszakolni a lelkiismeretet, hogy elfogadja azt, amit nem hisz, helyeselje azt, amit kárhozzat, vagy rossznak tartsa, amit jónak ítél. „Nincs nagyobb esztelenség, sőt lehetetlenség, mint külső erővel kényszeríteni a lelkiismeretet s a lelket, aki felett hatalommal csak Teremtője bír“³⁵.

A lelkiismeret szabadságának két oldalát ismerjük. Az egyik vonatkozik a hitre, a másik az erkölcs megvalósítására. Ahol a hit kérdéseiben szabad a lelkiismeret, ott meg kell erősödni az autonóm erkölcsi felelősség érzetének, amely így elfoglalja méltó helyét a vallás mellett.

A lelkiismereti szabadság eredménye a vallási türelem, melynek tanítója Dávid Ferenc és az unitarizmus. Elvi állásfoglalásának történelmi megörökítése az 1568-ban kiadott tordai ediktum, mely törvénybe iktatta a vallásszabadságot, kimondván, hogy a prédikátorok minden helyen szabadon hirdethetik az evangéliumot, ki-ki az ő értelme szerint, és a község, ha venni akarja jó, ha nem, senki rá nem kényszerítse... mert a hit Isten ajándéka.³⁶

17. A belső tekintély az ember szellemi szabadságát biztosítja, hogy amit az értelem és lelkiismeret igaznak és jónak nyilvánít, azt higgyük és cselekedjünk. Ugyanakkor biztosíték arra, hogy ez a szabadság ne fadjuljon szabadossággá.

A belső tekintély jogot ad az igazság keresésére és szabadságot a megismert igazság követésére; mentesít a dogmatizmus kötöttségétől és kényszerít. Egységet teremt a vallásos emberek körében a lelki együttmunkálkodásban és Isten akaratának követésében. Mindezzel szemben önkéntes engedelmességet kíván, hogy ezáltal elősegítse az ember erkölcsi személylyé való növekedését.

A belső tekintély a kereszténységet a lélek vallásává és a lélek egyházává nemesíti.

A belső tekintély végső forrása tulajdonképpen Isten, aki kinyitvánítja akaratát az értelemben és a lelkiismeretben. Az ember viszont értelmét és lelkiismeretét az Istennel való kapcsolat megvalósulási helyének és az Istenhez vezető útnak tekinti. Amikor tehát meghajlunk a belső tekintély előtt, végeredményben Istennek engedelmeskedünk és az ő akaratának cselekvésére kötelezzük el magunkat. Éppen ezért az értelem és a lelkiismeret ítéletét mellőzni nemcsak gyávaság, hanem egyenesen árulás végső tekintélyünk: Isten ellen.

JEGYZETEK

¹ A magyar Biblia az „exousia” görög szót következetesen „hatalom”-mal fordítja, azonban emellett még jelenti a tekintélyt, jogot, megbízást, felhatalmazást is. Az idézett evangéliumi rész értelmének felfogásunk szerint inkább a „tekintély” felel meg. Az „exousia” szót „tekintély”-lyel — „authority” — fordítja az új angol Biblia is. (The New English Bible with the Apochrypha. 1970).

A dolgozatban előforduló bibliai idézeteket az új protestáns bibliából vesszük (Biblia Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése. 1977).

² Höffding, Harald: *The Philosophy of Religion*, 279.

³ Természetfeletti eredetet tulajdonítottak az Ószövetség görög — Septuaginta — fordításának nemcsak a zsidók, hanem az egyházatyák is; a hetven fordító eszerint egymástól függetlenül, ugyanazon időben, egyszerre és azonos fordításban fejezték be munkájukat.

⁴ Vö. Bornkamm, Günther: *Jesus of Nazareth*. London, 1960. 100—101.

⁵ Nietzsche, Friedrich: *Morgenröthe*. I. Leipzig, 1917. I. 4, 67, 68.

⁶ Az Ószövetség kánon-státusát a jamminai zsidó nagytanácstól kapta meg; vö. a 393 évi hippoi és a 397. és 419. évi karthagoi zsinat határozatai.

⁷ Az Ó- és Újszövetség végleges formát kapott a Biblia latin — Vulgata — verziójával, melyet 382—405 között Jeromos egyházatyá készített el.

⁸ *Rövid Magyarázat*. Hasonmás kiadás. Kolozsvár 1910. 15.

⁹ *Adversus Haeres.* III. 24.

¹⁰ *Adversus Smyrn.* c. 8.

¹¹ *Contra Ep. Manichaei*, 6.

¹² Cyprianus: *Epistola* 69.

¹³ 400 szept. 7.

¹⁴ A pizai közzsínatot 1409-ben, a konstanzit 1414-ben és a bázelit 1431-ben tartották. A reformáló zsinatok fő törekvése annak elismertetésére irányult, hogy a közzsínat felette áll a pápának és hivatása az egyházat fejében és tagjaiban reformálni. Vö. Wurga Lajos: *A keresztény egyház történelme*. Új kiadás I.k. 1906. 439—447.

¹⁵ Az első teljes magyar bibliafordítás 1590-ben jelent meg „*Szent Biblia, az az Istennek O és Wy testamentvmanac prophétac es apostoloc által meg iratott szent könyvei*.” címen.

¹⁶ Vö. Dr. Erdő János: *Dávid Ferenc biblicizmusa*. KerMagy 85/1979. 128—139.

¹⁷ *Rövid Magyarázat*, 84.

¹⁸ Uo. 64.

¹⁹ Uo. 6.

²⁰ *De dualitate — Ertekezés a kettős istenségről*. Ford. Márkos Albert. Kolozsvár 1943. 27.

²¹ Burgh, W. G. de: *The Life of Reason*. 2. 19.

²² *Gondolatok*. Bukarest 1982. 162, 166.

²³ *A keresztény hittudomány összege az unitáriusok szerint*. Ford. Derzsi Károly, Kolozsvár 1899. 15.

²⁴ Pákei József (...—1802): *A vallásnak becses volta*. 1799-ben a kissárosi zsinaton elmondott prédikáció. Kolozsvár 1800.

²⁵ Sylvester György (1785—1829): *Az okosság és természet egy Istent prédikálnak* c. beszéd, melyet 1827-ben a bágyoni zsinaton tartott.

²⁶ Körmöczy János (1762—1837): *Az istenség két leányinak: a vallásnak és a józan okosságnak kölcsönös viaskodásai és győzedelmei*. 1799-ben a kissárosi zsinaton elmondott beszéd. Kolozsvár, 1800.

²⁷ *A hit és lelkiismeret szabadsága*. Kolozsvár. 1868.

²⁸ Channing Ellery Vilmos: *Válogatott művei* II. k. Kolozsvár 1872. 53.

²⁹ Uo. 53.

³⁰ *The Rationale of Religious Enquiry or the Question Stated of Reason, the Bible and the Church*. London 1836. 119.

³¹ *Ami örökkévaló Dávid Ferenc életművében*. KerMagv LXII/1930/242.

³² Uo. 243.

³³ *Unitarizmus és racionalizmus*. KerMagv LIX/1927/29.

³⁴ Channing. E. V.: i.m. 53.

³⁵ *Négy száz év 1568—1968*. Kolozsvár 1968. 71.

³⁶ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. II. k. 343.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

JÉZUS ÉLETE

A BIBLIAKUTATÁS EREDMÉNYEI ALAPJÁN

A Jézus élete-kutatás és teológia az általános újtestamentumi kutatásnak mindig egyik központi kérdését képezte. Ezért nem is volt olyan kutató, aki ne próbálta volna megírni a maga „Jézus életé“-t. Azonban mindenik olyan Jézust rajzolt meg, amelyet a maga gondolkodása alapján elképzelt; az ellentmondásokat és a képhez nem illő részleteket vagy figyelmen kívül hagyta, esetleg leértékelte, vagy azok hitelességét önkényesen kétségbe vonta. A teljesebb kép megrajzolásához szükséges tárgyi alap, a közel két évszázados kutatás eredményeinek köszönhetően ma már rendelkezésünkre áll, bár az apróbb részletekre nézve még vannak nézetkülönbségek. A tudományos kutatás eredményei azt igazolják, hogy bár Jézus maga semmit sem írt le, mégis tanításait és cselekedeteit elég terjedelmesen és valóságúően foglalták írásba ahhoz, hogy belőlük Jézus életét és egyéniségét megismerhessük.

A modern Jézus élete-kutatás történeti és lényegi előfeltevése a hagyományos dogma alóli felszabadulást jelentette az ész princípiuma alapján. A döntő indítást erre D. F. Strauss adta meg.¹ Habár Strauss maga nem folytatott módszeres forrás-tanulmányozást, mégis munkája eredményeként a forrás-kutatás nélkülözhetelenné vált. Már a 19. század folyamán lerakták ennek alapjait, amelyek közül több ma is érvényes. Ilyen mindenekelőtt az a felismerés, hogy Jézus élete történeti rekonstrukciójánál kiindulópontként az evangéliumi hagyomány szinoptikusok általi feldolgozását kell tekinteni és nem a jánosi változatot. A szinoptikusok közti kapcsolatot a két forrás-elmélet segítségével tisztázták. Az elmélet alapján azt remélték, hogy Jézus életét és történeti alakját megrajzolhatják a Márk által szolgáltatott anyagból, míg tanítása körvonalait Márkból és a Q-forrásból.

A századforduló körül egyfajta megegyezés jött létre a kérdés megközelítését illetően: a kutatás Jézus személyére és tanítása maradandó